

“O‘zmetkombinat” AJ Komplayens – xizmati

Korrupsiyaga oid ma’lumotlar qo‘llanmasi (Finlandiya tajribasi)

Bekobod – 2024 yil

Mundarija

Korrupsiyani yengish mumkinmi?.....	3
Finlandiya – korrupsiya darajasi eng past bo‘lgan davlatdir.....	4
Neoliberalizm yoki davlatning tartibga solish roli.....	7
Yashash va milliy o‘zlikni saqlash uchun kurash	8

KORRUPSIYANI YENGISH MUMKINMI?

Korrupsiya nafaqat alohida mamlakatlarning iqtisodiyoti va ijtimoiy rivojlanishi uchun, balki umum milliy va xalqaro xavfsizlikga eng jiddiy tahdidlardan biri ekanligi xalqaro hamjamiyat tomonidan qabul qilingan. Mashhur Finlyandiyalik bu sohadagi ekspert, professor Seppo Tixonen yozganidek, “Bugungi kunda har qachongidan ham ko‘proq xalq xavfsizligi va farovonligi yaxshi boshqaruvga, ya’ni siyosiy hokimiyatning millat ishlarni boshqarish qobiliyatiga bog‘liqligi aniq. Korrupsiya boshqaruvchi hukumatning kasalligi va layoqatszaligi ko‘rsatkichidir. Bu qonun ustuvorligiga putur yetkazadi va mamlakatda siyosiy barqarorlik, ijtimoiy birdamlik va iqtisodiy o‘shish uchun institutsional asoslarni zaiflashtiradi.

Korrupsiyani o‘rganish qiyin mavzu. Yigirma yil avval sanoati rivojlangan mamlakatlarida korrupsiya haqidagi adabiyot va hisobotlar juda kam va tarqoq edi. Ularning aksariyati rivojlanayotgan mamlakatlarga tegishli bo‘lib va umuman korrupsiyaga modernizatsiyaning salbiy natijasi sifatida qaraldi. Biroq, 1990 - yillardan boshlab korrupsiya Xalqaro Valyuta Fondi, Jahon banki, Yevropa Kengashi, Yevropa Ittifoqi kabi yetakchi xalqaro tashkilotlar uchun asosiy mavzuga aylandi. Ushbu hodisani tahlil qilish va baholash sharhlarda paydo bo‘la boshladi va raqobatbardoshlikni baholash bo‘yicha reyting institutlari va agentliklarining hisobotlari, nodavlat tashkilotlari kun tartibida paydo bo‘ldi, unga nisbatan ko‘plab o‘rganishlar o‘tkazila boshlandi.

O‘zgarishlar yuz berganligining sababi nimada? Xalqaro moliya institutlarining fikricha, korrupsiya siyosiy tizimning qonuniyligini buzadi va yuqori sifatli davlat xizmatlarini ko‘rsatish tashkillashtirish va qo‘llab - quvvatlash imkoniyatlarini cheklaydi. Bu iqtisodiy o‘shish va investitsiyalar uchun juda qimmatga tushadi, davlat va xususiy biznes xarajatlarini oshiradi, ishbilarmonlik muhitini noaniqlik bilan qamrab oladi va biznes tayanishi kerak bo‘lgan asos normative - huquqiy bazani buzadi.

Globalashgan dunyoda korrupsiya tizimli xavf hisoblanib, bu tizimlarning qonuniyligidagi muvaffaqiyatsizliklar haqida signaldir. Korrupsiya botqog‘iga botgan Jamiyatlar, bunyodkorlik va yuqori turmush darajasi mezonlari hisoblangan ishonchli, demokratik va teng huquqli bo‘la olmaydi.

Korrupsiyaga qarshi olib borilgan tadqiqotlar natijalari korrupsiya darajasi davlat boshqaruvi tizimining ochiqligi va pastligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni yaqqol namoyon etmoqda. Sodiq va shaffof xizmatlari uchun asoslangan rag‘batlantirish va mansab

pillapoyalarida rivojlantirish jarayonlari davlat organlarining yuqori sifatli xizmatlar ko'rsatish imkoniyatlarini mustahkamlaydi.

Qoidalar va tartib - qoidalar aniq, yaxshi nazorat qilinadigan va haddan tashqari byurokraziyani kengaytirmaydigan davlatlar korrupsiyaning eng past darajasiga ega.

Hukumat amaldorlari uchun qaysi xatti - harakatlar maqbul va qaysi biri qabul qilinishi mumkin emasligi haqida aniq ko'rsatmalarning Davlat xizmatchilari axloq kodeksida mavjudligi va unga amal qilinishi ham mansabdor shaxslar, ham oddiy fuqarolar uchun vaziyatlarni to'g'ri baholashlari uchun dasturul amal bo'lib xizmat qiladi.

FINLANDIYA – KORRUPSIYA DARAJASI ENG PAST BO'LGAN DAVLATDIR

Maqsadi Davlat organlaridagi korrupsiyaga qarshi kurash bo'lgan nufuzli nodavlat xalqaro tashkilot (Transparency International), 1995 - yildan beri (Corruption Perception Index) Korrupsiyani idrok qilish indeksini e'lon qilib kelmoqda. 13 mustaqil tashkilot tomonidan tadbirkorlar va mahalliy tahlilchilar o'rtasida o'tkazilgan 17 ta so'rov va tadqiqotlar ma'lumotlari asosida davlat amaldorlari va siyosatchilar o'rtasida korrupsiyani idrok etish darajasi to'g'risida mamlakatlar reytingi tuziladi. Diqqat davlat sektoridagi korrupsiyaga qaratiladi va uni shunday belgilaydi, mansab mavqeini shaxsiy manfaat uchun suiiste'mol qilish, masalan, davlat shartnomalarini bajarishda mansabdor shaxslarga pora berish va hakoza.

Transparency International ma'lumotlariga ko'ra, 1995 – 1997 yillarda Finlyandiya dunyoning eng kam korrupsiyaga uchragan davlatlari orasida to'rtinchi o'rinni egalladi keyingi uch yil ichida - ikkinchi, va 2001 - yilda u yetakchilikga erishdi va xalqaro reytinglarda ushbu pozitsiyalarni qat'iy saqlab kelmoqda. Finlyandiya korrupsiyaga qarshi kurashda ushbu yutuqlari boshqa tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar, xususan, Global korrupsiya barometri (Global Corruption Barometer) va poraxo'rlik indeksi (Global Briber Index) tomonidan tasdiqlangan.

Hozirda Finlyandiya har yili uch – to'rtta poraxo'rlik va bir xil miqdordagi pora olish holatlari tekshiriladi. Poraxo'rlik haqidagi ishlarning eng yuqori cho'qqisi urushdan keyingi birinchi o'n yillikda va mamlakat iqtisodiy inqirozga uchragan 1980 - yillarda sodir bo'lgan. 1945 - 1954 yillarda 549 kishi pora olganlikda ayblangan bo'lsa, 1980 - 1989 yillarda 81 ta, 90 - yillarda esa atigi 38 ta holatlar aniqlangan.

Aytgancha, Finlyandiya Jinoyat kodeksida “korrupsiya” so‘zining o‘zi yo‘q. Buning o‘rniga, mansabdor shaxslarning poraxo‘rligi haqida gap boradi, buning uchun jazo jarimadan tortib, jinoyatning og‘irligiga qarab to‘rt yil va yoki undan ko‘p bo‘lmagan ozodlikdan mahrum qilishgacha tashkil qilishi mumkin.

Aslida, Finlyandiya korrupsiya to‘g‘risda hech qachon maxsus qonun qabul qilmagan va uni nazorat qilish ham uchun maxsus organlar yaratmagan. U jinoiy huquqbuzarlik tarkibiga kiradi va har doim Konstitutsiya, Jinoyat kodeksi, davlat xizmati to‘g‘risidagi ma‘muriy ko‘rsatmalar va boshqa qonun hujjatlari bilan tartibga solinib, axloqiy me‘yorlar alohida rol o‘ynaydi..

Korrupsiyaga qarshi kurash standartlariga rioya etilishini nazorat qilish va ular sodir bo‘lganda choralar ko‘rish ularning buzilishi an’anaviy sud va huquqni muhofaza qilish organlari tomonidan amalga oshiriladi. Adliya kantsleri va parlament ombudsmani (konstitutsiyaviy va boshqa inson huquqlari bo‘yicha komissar) alohida rol o‘ynaydi. Ularning faoliyati va ularning ixtiyorida tergov o‘tkazish va choralar ko‘rish uchun zarur bo‘lgan barcha vositalar va huquqlarga ega. Adliya kantsleri va ombudsman hokimiyat organlari, hokimiyatning barcha tarmoqlari va darajalari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshiradi (parlament a‘zolari bundan mustasno).

Finlar uchun davlat xizmati Finlyandiya Buyuk Gertsoglik sifatida Rossiya imperiyasining bir qismi bo‘lgan vaqtlardan beri har doim obro‘li va mas‘uliyatli vazifa hisoblanib kelgan. Imperator Aleksandr I farmoni bilan Finlyandiyada yuqori darajadagi fuqarolik lavozimlariga kirish huquqi yuridik ma‘lumotga ega bo‘lganlar uchun cheklangan edi. Ko‘p jihatdan bu an’analar bugungi kungacha saqlanib qolgan.

Finlyandiyada asosiy tamoyil har doim davlat boshqaruvi boshqa mansabdor shaxslar, fuqarolar va ommaviy axborot vositalarining tanqidlari uchun ochiq bo‘lishi kerakligidir. Davlat boshqaruvida tuzilgan barcha bayonnomalar va muhokamalar bayonnomalari (stenogrammalari) Jamiyat har bir fuqarosi uchun ochiqdir.

Albatta, Finlyandiyada korrupsiya tarqalishining oldini oluvchi eng muhim omillardan biri bu mansabdor shaxslarning moddiy va ijtimoiy ta‘minotidir. Finlandiyaning 65 yoshga to‘lganda, davlat va kommunal xizmatchilar ish haqining 66% miqdorida pensiya oladilar.

Umuman olganda, korrupsiyaga qarshi kurashning o‘ziga xos “fin modeli” mavjudligi haqida gapirish mubolag‘a bo‘lishini ta’kidlash kerak. Asosiy tamoyil

korrupsiya uchun qulay zamin yaratmaydigan (va agar uni istisno qilmasa), keyin, har qanday holatda, korrupsiyani minimallashtiradigan va unga qarshi samarali kurashishga imkon beradigan iqtisodiy ijtimoiy rivojlanish yo‘nalishidir.

2001 - yilda Xalqaro menejmentni rivojlantirish instituti (IMD) va Jahon iqtisodiy forumi (WEF) ma’lumotlariga ko‘ra, Finlyandiya global raqobatbardoshlik indeksi bo‘yicha dunyoda birinchi o‘ringa ko‘tarilgan. U keyingi yillarda ham o‘z yetakchiligini saqlab qoldi, bu 2004 - yil oktyabr oyida Jahon iqtisodiy forumi tomonidan e‘lon qilingan hisobot bilan tasdiqlangan (Global Raqobatbardoshlik hisoboti). Finlyandiyadan keyin AQSh, Shvetsiya, Daniya, Norvegiya, Singapur, Shveytsariya, Yaponiya va Islandiya joylashgan.

Shunday qilib, 2024 – yilda Finlyandiyada aholi jon boshiga YaIM (AQSh dollarida) 23 430 ni tashkil etdi, AQShda - 36,440, rivojlangan mamlakatlar uchun o‘rtacha 22,666. Yillik Finlyandiya yalpi ichki mahsulotining o'sishi (5,1%) dunyodagi eng yuqori ko'rsatkichlardan biri bo'lib, AQShda (4,3%), Yaponiya (1,3%) va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari uchun (2,6%) o‘rtacha ko‘rsatkichlaridan yuqori. XX asr 90-yillarida mehnat unumdorligi har yili o‘rtacha 3,5 %, sanoat sohasida esa 7% ga oshdi.

Va eng muhimi, Finlyandiya ijtimoiy tabaqalanish kamroq bo‘lgan mamlakatlardan biridir. Agar biz ijtimoiy adolatsizlik o‘lchovi sifatida eng boy 20% va eng kambag‘al fuqarolar 20% daromadlari o‘rtasidagi nisbatni oladigan bo‘lsak, AQShda 9 baravar, Singapurda - 9,6 baravar, eng rivojlangan mamlakatlarda o‘rtacha - 5,8 baravar, Finlyandiyada - 3,6 baravar. Finlandiyada eng ko‘p dunyoda kambag‘allik chegarasidan pastda yashaydigan kam sonli odamlar - atigi 3,8% (AQShda - 14,1%), rivojlangan mamlakatlar uchun o‘rtacha 10,6%, Rossiyada 20 - 25%!

Rivojlanish darajasi va globallashtirish o‘rtasida bevosita bog‘liqlik mavjud. Agar globallashtirishning tovarlar va xizmatlar, moliya, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari kabi mezonlari qo‘llanilsa (Globallashtirish indeksi), bu yo‘nalishda ham Finlyandiya Singapur, Shvetsiya, Shveytsariya, Irlandiya, Avstriya, Buyuk Britaniya, Norvegiya va Kanada kabi davlatlar orasida ularni ortda qoldirgan birinchi qatorida.

Agar siyosiy huquqlar va fuqarolik erkinliklari kabi me‘zonlarni hisobga olsak, vaziyat yanada kengayadi. Nodavlat tashkilotlarning yillik hisobotlari (Freedom House)

xalqaro tashkiloti, eng globallashtirilgan davlatlar (Singapur, bundan mustasno) juda yuqori darajadagi demokratiya, shaffof hukumatlarga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shuni e'tiborga loyiqki, eng kam korrupsiyaga uchragan ko'plab mamlakatlar atrof - muhit muammolari bartarfa etishda eng rivojlangan mamlakatlar hisoblanishadi. Atrof - muhit barqarorligi indeksiga ko'ra, Finlyandiya birinchi o'rinda, keying o'rinlarda Norvegiya, Kanada va Shvetsiya, AQSh – 11-o'rinda.

NEOLIBERALIZM YOKI DAVLATNING TARTIBGA SOLISH ROLI

Finlandiya tajribasini sarhisob qilgan holda, Fin tadqiqotchisi, Xelsinki universitetining yosh, ammo xalqaro miqyosda tan olingan professori Pekka Himanen Kaliforniya universiteti professori Manuel Kastels bilan birgalikda yozgan va 2002 - yilda nashr etilgan "Axborot jamiyati va farovonlik davlati: Finlyandiya tajribasi" kitobida hozirgi zamonaviy sharoitda davlatning roli haqida juda muhim xulosalar qiladi. Himanen, xususan, Finlyandiya modeli boshqa mamlakatlarda qayta ishlab bo'lmaydigan juda o'ziga xos sharoitlarda qo'llab bo'lmasligi haqida yozadi. Biroq Finlyandiya tajribasidan o'rganish mumkin va olinishi kerak bo'lgan bir qator asosiy saboqlar bor:

1. Yuqori darajadagi soliqlarsiz, farovon davlatini shakllantirish va saqlab qolish mumkin emas.
2. Finlyandiyada davlat iqtisodiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilash va axborot jamiyatini qurishda muhim rol o'ynagan va bu holat davom etmoqda.
3. Finlyandiyada butun mamlakat aholisini axborot jamiyatiga qamrab olishga qaratilgan aniq siyosat yuritiladi.

Liberal nazariyasi bo'yicha (Vashington konsensusi deb ataladigan), Finlar hamma narsani noto'g'ri qildi. Yuqori soliqlar saqlanib qoldi, davlat adolatli ulushini saqlab qolgan holda ishlab chiqarish va ilmiy dasturlarda bevosita ishtirok etdi, ijtimoiy xarajatlar yuqori darajada qoldi. Liberal iqtisodchilar mantiqiy qarashlari bo'yicha, bularning barchasi butunlay falokat bilan yakunlanishi kerak edi. Ammo, XXI asrning boshlariga kelib, Finlyandiya iqtisodiy o'sish sur'atlari va texnologik inqilob ko'lami bo'yicha ham Qo'shma Shtatlar va boshqa ko'plab mamlakatlardan oldinda edi.

.Finlyandiyada 1980 - yillardagi inqiroz avjida, ular ijtimoiy dasturlarni qisqartirish va to'liq xususiyashtirishga emas, balki rivojlanish va ilg'or axborot texnologiyalarini joriy etish, texnoparklar, texnopolislar va boshqalarni yaratishni har tomonlama rag'batlantirish (Silikon vodiysi misolida) rivojlantirishga qaratdilar. Bundan

tashqari, hamma narsa xususiy tadbirkorlik asosida amalga oshirilgan AQShdan farqli o'laroq, bu yerda texnologik taraqqiyotda hal qiluvchi rol o'ynagan davlat edi. Bunday Finlyandiya davlati tajribasi Tekes va Sitra kabi yangi texnologiyalarni qo'llab - quvvatlash va rivojlantirish uchun mablag'lar davlat kompaniyalari ta'rifi bo'yicha samarasiz va foydasiz degan neoliberalizmning asosiy afsonasini rad etadi.

YASHASH VA MILLIY O'ZLIKNI SAQLASH UCHUN KURASH

O'rmonlardan boshqa muhim tabiiy resurslarga ega bo'lmagan va tarixan iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish bo'yicha Yevropaning aksariyat davlatlaridan, shu jumladan Skandinaviyadagi qo'shnilaridan sezilarli darajada orqada bo'lgan va nihoyat, bu kichik mamlakatning (5,2 million kishi yoki undan kam) bunday dramatik va so'nggi 10 - 15 yildagi muvaffaqiyatlarining sabablarini tushunish uchun sayyoramiz aholisining mingdan bir qismi), bir narsani ehtimol eng asosiy omilni alohida ta'kidlash kerak.

Finlyandiyaning butun o'tmishi uning biologik, iqtisodiy, madaniy va davlat - siyosiy, milliy o'zlikni saqlash uchun kurashdir.

Finlyandiya butun umri davomida mustaqil davlat sifatida faqat uch avlod davomida mavjud bo'lgan davlatdir. Yarim asr oldin Finlandiya agrar aholisining yarmiga 50 % ga yaqini qishloq xo'jaligida band bo'lgan mamlakat edi. Siyosiy va milliy jihatdan, Sharq va G'arb o'rtasida joylashgan Fin xalqining omon qolishi hech qachon kafolatlanmagan va ko'p asrlar davomida, Finlandiya Shvetsiya qirolligi hukmronligi, keyin esa Rossiya imperiyasiga tarkibiga qo'shib olingan edi. Bunday sharoitda milliy o'zlikni, an'analarni, madaniyatni, tilni asrab - avaylash alohida ahamiyat kasb etdi.

Finlyandiyaning omon qolish haqidagi o'ziga xos tarixi farovonlik holatining asosini tashkil etuvchi omillaridan eng muhimlaridan biriga aylandi. Finlyandiyaning "biz" milliy hamjamiyatiga mansublik tajribasi Finlarni birlashtiradi, ularni ko'p asrlar davomida ezilgan ozchilik kabi his qilishga, bir-biriga teng huquqli, yagona bir butunning bir qismi sifatida munosabatda bo'lishga majbur qiladi.